

Nils Andersson Flodström.

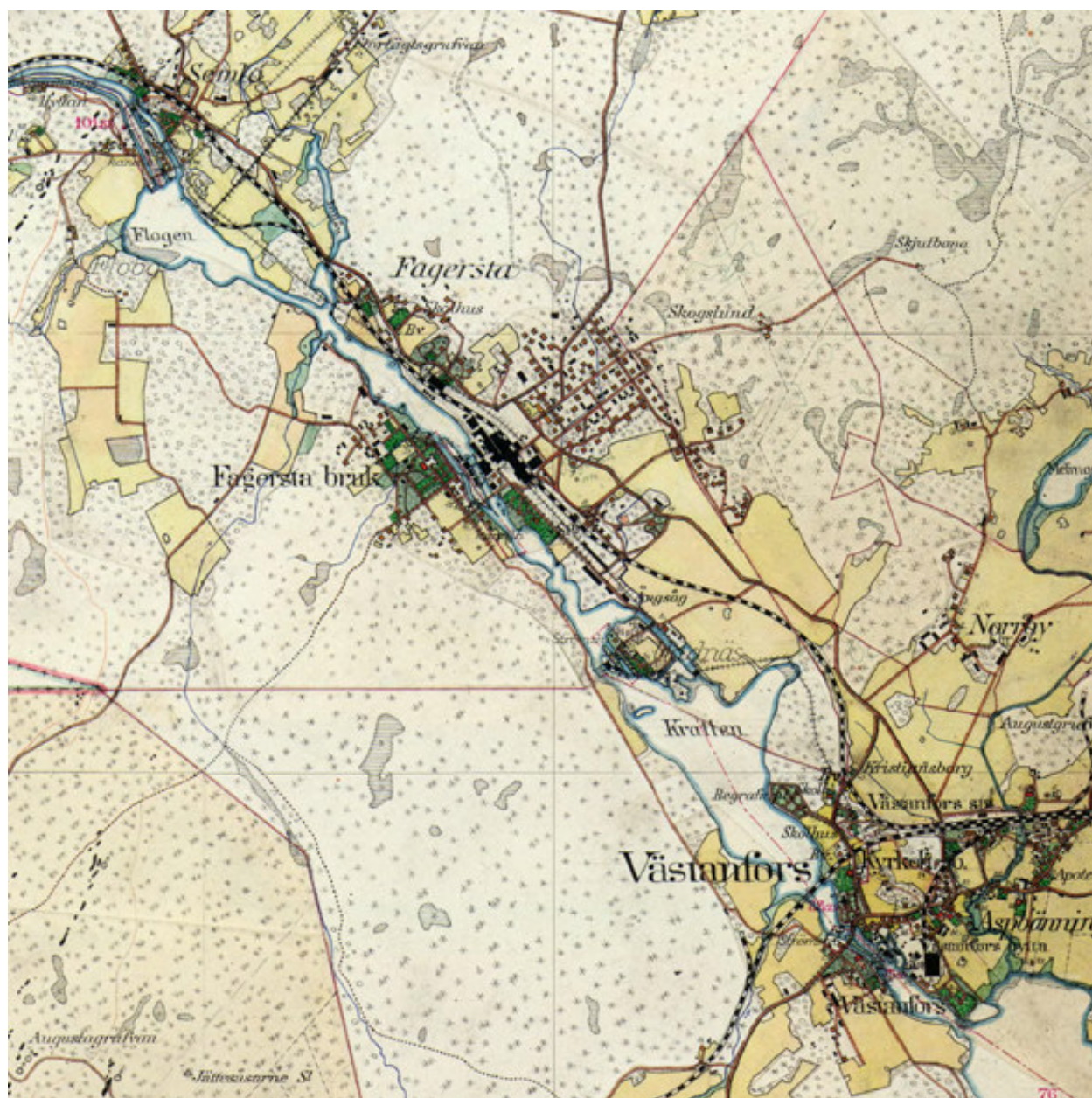
Omkring 1801 torde Hammarsmedmästaren Nils Andersson Flodström ha flyttat från Nyhammars bruk, Ramsbergs socken i landskapet Västmanland (Örebro län) till Selets bruk i Nederluleå församling i nuvarande Luleå kommun. Nils är undertecknads MM MM MF F och född den 13 oktober 1756 i Hedkärra by i Västanfors församling, i nuvarande Fagersta kommun.

Nils Flodström var gift med Johanna Sophia Reisman född 1757, troligtvis i Stockholm. Hennes föräldrar var födda i närheten av Eibenstock, Sachsen, i det som mellan 1945 - 1989 var statsbildningen Östtyskland. Dessa personuppgifterna bygger på forskning av Sture Jansson i Uppsala.

Efterföljande sammanställning avser att kort beskriva några av Nils Flodströms bostadsorter samt anfäders Västmanländska bostadsorter och levnadsbetingelser.

Nils Flodström var alltså född i Hedkärra, idag kanske främst känt för att det är där som golfbanan i Fagersta är belägen. Fadern arbetade vid Simbla eller Sembla som var ett av de tre bruk som kom att bilda Fagersta bruk - Semla, Fagersta och Västanfors.

Redan under Gustav Vasas dagar fanns hyttor på dessa tre platser.

Västanfors

Västanfors blev egen socken 1642. Dessförinnan tillhörde bygden Norbergs socken. Den tidigaste bebyggelsen antas ha uppstått kring de gamla herrgårdarna vid bruket, Westanfors, Fagersta, Simbla och Skrikbo. De tre förstränmda låg i närheten av varandra vid Kolbäckån, där man utnyttjade kraften från de forsar som då fanns. I dag är forsarna borta och sedan slutet av 1700-talet ersatta med slussar, ingående i Strömsholms kanal, vilken medger sjöfart från Smedjebacken till Mälaren och vidare ut i Östersjön. Dessutom utbyggda med kraftverk.

Skrikbo ligger några kilometer västerut och var Hedkärtaortens största och längst bevarade hytta. Detta blev också bruk med herrgård och stångjärnssmide. I dag finns knappt några lämningar kvar, längs bäckravinen, vid länets största skidbacke - Högbybacken. Den 300 meter långa och på sina håll 10 meter djupt bäckdalen är nedskuren i finkornigt sediment från Färnaåsen. Dit upp har havet nått upp en gång i tiden och svallat ner det sedimentära material. Bäckens har under årtusenden eroderat ned till det i dag grova materialet som bäckens botten består av. I dag minner endast stora övermossade slagghögar om den verksamhet som bedrivits på platsen under kanske flera hundratals år. En plats som också varit bebodd av ett stort antal människor. På en skylt efter den delvis spångade vandringsleden upplyses om att den vegetations- och örtrika dalgången är bevuxen med bl.a. Strutbräken, Trolldruva och Lundtjärnsblomma. Ingenting finns som upplyser vandraren om den tidigare verksamheten som knappt kan skönjas på grund av mossa och frodig vegetation.

I Olof Graus beskrivning av de tre bruken från 1753 framgår följande:

1. *Westanfors frälsebruk, 1 stångjärnshammare och två härdar, är ett gammalt verk som ligger nära kyrkan, där strömmen som kommer uppifrån Semla bruk faller ut i sjön Aspen.*
2. *Fagersta, 1 stångjärnshammare och 2 härdar, hör under Västanfors bruk och är också ett gammalt hammarverk. År 1658 då hammaren reparerades, fanns bara en härd.*
3. *Simbla, är ett stort och vackert bruk, har ett ypperligt läge vid strömmen. Bruket är välbebyggt, består af 2 stångjärnshammare och 3 härdar. Det anlades och erhöll privilegier år 1607 under Karl IX:s tid. Stångjärnet smiddes af eget vid Ulfsbo och Melinge hyttor tillverkat tackjärn.*

Under åren 1810-1820 förvärvade ägaren till Fagersta bruk de två kvarvarande Västanfors och Semla. Semla, som antas ha fått sitt namn efter Häradshövdingen Hindric Simbla (1417-20) var det äldsta och av gammalt det största. Anläggningsåret anges till 1607. Sammantaget hade de tre under 1700-talet rätt att tillverka mer än tre tusen skeppspund stångjärn per år, en för den tiden imponerande kvantitet.

Belägenheten inom Norbergs bergslag och traditioner från medeltiden ger dessa bruk en historisk betydande roll. Produktionen omräknad till kilo eller ton är vansklig eftersom vikten var olika från olika orter, men ett skeppspund ligger mellan 136 - 149,6 kg/skeppspund. 3.000 skeppspund motsvarar därmed 408 - 448 ton, med handkraft smitt stångjärn.

Nils karriärväg inom järnhanteringen

Nils började som koldräng 1773, under Hammarsmedmästare Jonas Svensson Gävert vid Bockhammars bruks nedre hammare i Gunnilbo, Skinnskattebergs kommun. Bockhammars bruk äldre historia är intimt förbunden med namnet Ebba Brahe, Gustav II Adolfs ungdomsförälskelse. Hon gifte sig sedermera med greve Jacob de la Gardie. Ebba Brahe var enda dotter till Magnus Brahe, en av Karl IX:s främsta anhängare och medhjälpare. Genom förläningar till fadern och köp av bl.a. Bockhammar kom Ebba att äga bruket 1633.

En beskrivning från 1746 anges att Bockhammar ”bestått av två hamrar och fem härdar. Vattendräkten är knapp och kostsam, medan man måste underhålla åtskilliga dammar, varigenom vattnet insamlas från insjöar och mossar. Skogen är bra och ger nära nog tillräckligt till behovet av kol. Tackjärn fås från ägarens egna hyttor i Mattsbo, Norrbärke socken och Skrikebo i Västanfors socken, det övriga köpes från Västra bergslagen”.

1771 kom Bockhammar att förvärfvas av ägaren till Färna bruk och ingick därefter i fideikommisskomplexet Ferna-Bockhammar. 1817 hade man tre härdar med sex hamrar och en smidesrättighet på 1.767 skeppspund, d.v.s. ca 250 ton. Tillsammans med Ferna och Killinghammar hade man 139 anställda.

Vad beträffar levnadsbetingelserna kan ett protokoll från Heds sockenstämma från 2 augusti 1772 något belysa förhållandena vid denna tid.

”I anledning av den i år så tryckande spannmålsbristen och höga överhetens nådiga föranstaltning hade till Västerås ankommit ett nytt förråd riad råg, varav Hed socken med posten fått tillstånd att mot säker borgen och det pris framledes blev utsatt, därstädes avhämta 8 tunnor.

Härvid begärde herr överstelöjtnanten och riddaren Örnsköld, att en förteckning på församlingens mest fattiga och nödlidande nu i allas närvaro skulle upprättas på det att man därav skulle utröna, vad och huru mycket tarvades till deras undsättning. Antalet av dessa befanns vara ej mindre än 75 personer, dels barn, dels äldre, så att medels allenast en fjärdings utbetalning till var och en av dem fordras 9 tunnor och 3 fjärdingar, vilket överstiger det kvantum socknen i Västerås är beviljat.”.

”Då ingen i den ”brådaste andtiden” ville åka till Västerås för att hämta säden, erbjöd sig Örnsköld att socknens fattiga skulle få hämta sin andel hos honom på Karmansbo gård. Socknen skulle ur fattigkassan under hösten betala honom 74 daler, 3 skilling kopparmynt per tunna, hälften råg och hälften korn.

Skinnskatteberg

Bakgrunden till ortens tillika socknens namn finns olika teorier om. En är att "Skinsceckeberg" kommer från att den nedre sjön liknar en skinsäck som bars på ryggen. Redan under Magnus Ladulås tid fanns en kungsgård vid Nedre Vättern. Den stora tillgången på malm och skog i kombination med vattendragen gav möjlighet till etablerandet av en mängd hyttor och hammare. På 1730-talet sammanslogs ett antal sådana till Skinnskattebergs bruk, vari senare Baggå kom att ingå.

Bruksegendomen mellan sjöarna Övre och Nedre Vättern omfattade som mest 15.000 har, men efter försäljning 16 mtl eller 9.000 har varav 550 har åker. På fastigheten fanns järnbruk, såg, kvarn och tegelbruk. Bruksdriften nedlades 1909. På senare år fanns en, numera nedlagd, av ASSI ägd boardfabrik. Numera finns en såg och en skogshögskola i gamla herrgården, samt ett mindre kraftverk.

Nils flyttade 1775 från Gunnilbo till Skinnskatteberg. Han bodde vid "Westergårdshammaren" fram giftermålet 1779 och benämndes i husförhörslängden dräng, dvs smeddräng. (Hfl S-berg 1775-85 pag 170)

Enligt Skinnskattebergs bruks avräkningsböcker för 1778 och 1779, de enda som finns bevarade på Landsarkivet i Uppsala för den tid han var där, jobbade han som mästersven vid "Knipsmedjan". Hammarsmedmästare eller mästare var Hans Hansson. I avräkningsboken kallas han Nils Flogström.

På bägge sidor, vid den nedre och brantare delen av det vattendrag som ingår i Hedströmmen, och som förbinder Övre och Nedre Vättern, låg de olika bruksverksamheterna. Kartan från 1905-11.

Vid 23 års ålder, den 3/10 1779, gifte sig Nils Flodström med Johanna (Anna) Sophia Reisman. Det anges vid olika tillfällen att hon är född i Stockholm, men såvitt känt har man inte lyckats hitta födelsenotisen. Vid giftermålet angavs att hon kom från Karbenning, ca 1 mil nordöst om Västanfors. En av många orter med hytta och hammare. Några km från Karbenning återupptäcktes för ett tiotal år sedan den sannolikt äldsta järnframställningsstället, i industriell form, i vårt land - Lapphyttan.

I Karbenning var Johanna Sophia piga vid vigseltilfället. I vigselboken anges han vara mästersed, och det antecknades även; "Nils Flodströms uppförande beskedligt".

The image shows an open handwritten ledger book. The left page is titled "Debet Mästerns Nils Flodström" and the right page is titled "ström mästerns Credit". Both pages list various transactions with dates and amounts in Riksdaler and skilling. The entries are written in cursive and include items like "Balans", "Tobak", "Skilling", and "Rdl".

Ovanstående avräkningsbok visar att Nils hade drygt 14 Riksdaler i skuld vid det nya räkenskapsårets början i oktober 1778. Var annan månad tog han ut 1 rulle tobak som i början kostade 6 och sedan 8 skilling. I kontanta medel tog han ut ca 16 Rdl. Vid ett tillfälle köpte han strumpor för 21 skill. 4 rundstycken. Boråsvaror, som kunde bestå av vadmal och andra tyger köpte man 2 Rdl 36 skill. Årets totala utgifter enligt avräkningsboken uppgick till drygt 22 Rdl, med avdrag för ingående balans. Inkomsterna uppgick till drygt 22 Rdl, varför något mera än året innan överfördes till 1779 års balans.

Inkomsterna blev högre under 1779 då han från mästaren Hans Hansson fick i mästersvenslön 33 Rdl 16 skilling. Kostnadssidan i avräkningsboken innehöll bara posterna "Contant", "Tobac" samt betalning till namngivna personer, som bör vara återbetalning av tillfälliga lån. I ny balans till 1780 var skulden 4 Rdl 26 skill och 4 rundstrycken.

This is a close-up view of a handwritten ledger page titled "Debet Nils". It lists various transactions with dates and amounts in Riksdaler and skilling. The entries include "Balans", "Contant", "Tobak", "Skilling", and "Rdl".

Tysksmidet

Under 1500-talet lät Gustav Vasa införskriva tyska experter, som byggde smedjor och lärde svenskar tillverka järn enligt en ny metod. Sedermera infördes Vallonsmeder och en annan smidesmetod. Skillnaden var att tysksmidet utgjordes av små stycken, lätta att transportera. Hyttor och hamrar kunde ligga skilda från varandra och inte skapa problem med två kolslukande processer på samma plats. Vallonsmidets tunga och svårtransporterade gösar krävde däremot att hyttan och hammaren låg på samma plats. Samhällen med vallonsmede blev därför stora. Vallonsmidet krävde också mera folk.

Vid två tyskhärdar med en hammare och högst sex smidesarbetare kunde av medelstora sorter stångjärn smidas högst 28 skeppspund (4,2 ton) i veckan, medan vallonhammaren med tio arbetare på samma tid utan svårighet kom upp i 50 skeppspund (7,5 ton).

För att inte få för långa transportsträckor för framför allt kol spridde man ut hyttor och hamrar över skogsområdena. Antalet boende på varje plats var därför, med dagens jämförelser, ytterst begränsat. På 1740-talet hade ex. Semla 40 invånare, Västanfors 150 och Fagersta inkl. Uddnäs 80. Utöver de vid hyttor och hamrar sysselsatta fanns givetvis kolproducenter, förbönder och andra kategorier för leverans av råvaror, produkter och förnödenheter.

Smeder och hantverkare hade sysselsättning under större delen av året åt bruket. Hyttdriften däremot var säsongsbetonad och vissa blåste endast vart annat år. Hyttarbetarna var därför torpare och sysselsatta i jordbruksarbete stora delar av året.

Inom ramen för skråväsendet var mästaren en självständig företagare, som själv anställde och avlönade gesäller och lärpojkar, vilka själva i sinom tid kunde bli mästare och självständiga företagare. Så var det inte inom brukshantering, utan mästaren var själv anställd. Avlöningsbestämmelserna var dock sådana, inom ramen för 1766 års hammarsmedsordning, att mästaren lyfte hela smideslönen, varefter han avlönade sina medhjälpare. Förtjänsten delades mellan smederna efter den gamla skalan 5/12 (41,7%) för mästare, 4/12 (33,3%) till mästersven och 3/12 (25%) till smeddrängen (kolgosse). Om en mästare hade uppsikt över två smedlag ersattes han i det andra laget av en mästersven och fick behålla överskjutande tolfedel.

Huruvida löner och ersättningar följde ovannämnda regler är oklart eftersom det saknas uppgifter om de verkliga förhållandena.

Lönen utgick till stora delar i naturaförmåner från bruken mestadels i bostad och säd men även i form av kreatursfoder. En hammarsmedmästare kunde få 15 tunnor spannmål och smeddrängarna 10 - 12 tunnor. En tunna motsvarade ca 146 liter. Tidvis var skuldsättningen stor, speciellt för arbetarna, till bruken. Detta uppmärksammades också vid olika tillfällen av bl.a. bergskollegiet.

Man uppskattar att den årliga spannmålsförbrukningen i vikt per person uppgick till 280 kg 1750, 300 kg 1800 och 175 kg på 1920-talet. Med en utmalningsprocent av 80 ger det 224, 240 resp. 140 kg mjöl. Sänkningen av mjölkonsumtionen är betingad av att potatisen blev stapelföda under 1800-talet. Ytterligare tillskott till den vegetabiliska födan kom från de täppor bruksarbetarna hade. Kreaturen bidrog till den animaliska födan. Smedernas standard, vad gäller de elementäraste behoven, var högre än de proletära underklasser som fanns i städerna och än den småbönder och torpare levde på.

Hammarsmeder

Nils Flodströms far, Anders Nilsson född 1725 i Hedkärra, där fadern var arrendator, blev hammarsmedmästare. Detta var ett aktat yrke och utmärkelsen krävde att vissa prov på kompetens fick utföras. Redan 1637 utfärdades regler för detta i en hammarsmedsordning. Kravet på Anders var sannolikt enligt 1703 års förordning. Denna stipulerade att han för åldermannen visat att med 26 lispund tackjärn och 24 tunnor kol kunnat tillverka åtminstone ett skeppspund stångjärn om 8-9 stänger av 6 1/2 till 7 alnars längd. Dessutom skulle de, när de arbetade tre personer för en härd, tillverka minst 10 skeppspund i veckan.

Duktiga hammarsmeder var eftertraktade och värvades av andra bruk eller hamrar, med löften om bättre löner och förmåner. Att man flyttade ofta kan konstateras i levnadsbeskrivningen över Anders Nilsson och sonen Nils Flodström. När en ung pojke började sina första lärospån i en smedja, drömde han säkert om att en dag stå som mästare vid härden. Ofta blev det en ättling till en mästare även sådan efter den typiska karriärvägen.

Första arbetet var att bli koldräng därefter smeddräng och så småningom mästare. Smeddräng ersattes av beteckningen mästersven varvid koldräng erhöll yrkesbeteckningen smeddräng.

Ersättningen till smedmästaren var reglerat i olika förordningar eller i hammarsmedsordningen. Detta upphörde 1766 då man började tillämpa en inom vissa gränser rörlig löneskala. Smideslönen var för ordinärt järn 3 till 5 daler kopparmynt per skeppund och det följde priset på kronans hammarskattejärn. Steg priset över 100 d kmt/skeppund blev smedlönen 5 d kmt och för varje sänkning under 100 d kmt minskade lönen med 1/2 d kmt, dock längst ned till 3 d kmt.

Därefter fick ingen ytterligare minskning ske. 1823 års hammarsmedordning införde ett annat inslag, nämligen att för varje skeppund stångjärn utföll ersättning av 1/12 av värdet av en tunna spannmål, hälften råg och hälften korn. Värdet beräknades efter ortens markegångspris för löpande år. På detta sätt blev lönen indexreglerad.

För överjärn, d.v.s. kvantiteter över stipulerade ett skeppund stångjärn av 26 lispund tackjärn, fick smeden särskild ersättning. 1766 år hammarskatteordning fixerades ersättningen till 1/3 av varje ords årliga hammarskattepris, ”om icke husbonden annorledes med mästaren överenskommit”. Med överkol förhöll det sig så att 24 tunnor kol skulle räcka för tillverkning av ett skeppund stångjärn. Besparingen ersattes enligt ortens pris på kol, från 1766 olika för eget eller köpt kol.

Särskilda överenskommelser kunde komma ifråga. Vid dålig kvalitet på järnet pga att man försökte tjäna extra utgick böter samt efter tredje gången förvisning från Bergslagen. Saknades pengar till böter skulle brottet sonas med gatlopp. I en avräkningslängd från Nyhammars bruk framgår att Mästaren H Björklund mellan nov. 1863 till okt. 1864 uttagit 2.636,80 centner tackjärn. Av detta hade han producerat 2.159 centner stångjärn, vilket motsvarade ett uttag av 2.806,7 centner. Han hade följaktligen varit skicklig och hade 169,9 centner överjärn, för vilket han erhöll ett för mig okänt belopp i ersättning. Stångjärnet genomgick ett antal kontroller dels efter framställningen och dels vid de omlastningar som skedde. För Nyhammars del i Arboga och i Stockholm. På dessa platser fanns vågar - Järnvågen vid slussen i Stockholm är kanske den mest berömda. I ett protokoll från Arboga, som jag tagit del av, framgår att uppköparen inte godkände kvaliteten i en järnupphandling, som blev liggande en tid i hamnområdet, innan det togs tillbaka.

Arbetsförhållanden

I boken ”Gruvornas, Hyttornas och Hamrarnas Folk” av Bertil Boethius beskriver han arbetsförhållandena. ”Smidningen började klockan 5 på morgonen och pågick till klockan 8 på kvällen. Under perioden synes dock kontinuerlig drift från kl. 6 på söndags eftermiddag till samma tid på lördagagen ha blivit allt vanligare. Mästersmeden och mästersvennen gjorde var för sig smältstycken som de ”utsträckte” (smidde ut). Den ene arbetaren utsträckte först smältan med hjälp av koldrängen. Därpå gjorde han ensam ny smälta, medan koldrängen sov. När smältan var färdig, väckte han arbetskamraten som på samma sätt utsträckte smältan med kolgossens hjälp och därpå ensam gjorde ny smälta. Mästare och mästersvenner fingo sålunda sova dubbelt så länge som kolgossar, ”vilka dock åter njuta sömn så mycket oftare”. Mästarnas och mästersvennernas skift varade minst sex timmar, medan kolgossarna fingo sova blott 3 timmar eller något mer i sträck. Funnos två härdar vid en hammare, turades lagen om att utnyttja denna. Medan den ena räckte, gjorde det andra smälta. Tre arbetade då alltid medan tre sovo. Arbetarna vistades hela veckan vid hammaren. Det fanns alltid en sovkammare som kallades ”labbi”.

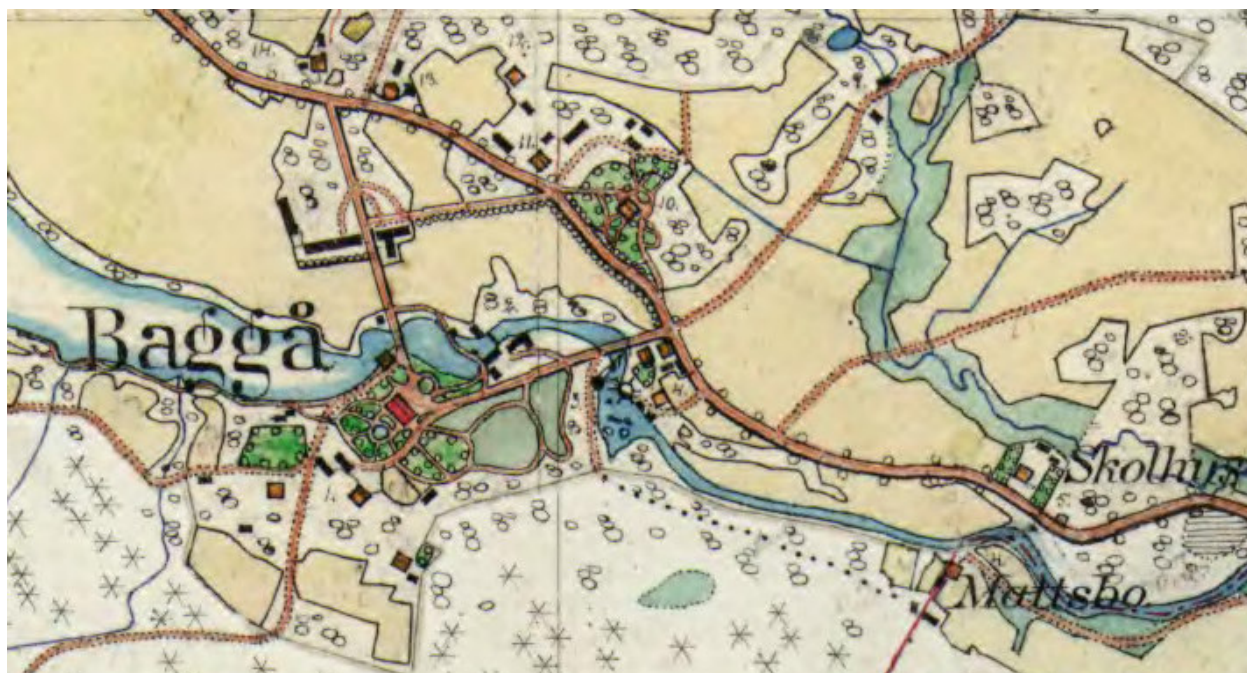
Vid den s.k. Engelsbergsdagen, vid det gamla bruket (ett av Världsarven) söder om Fagersta, brukar hammaren startas och visas. Den lilla ”labbin” ligger i ett hörn av smedjan och utsatt för alla de ljud och jordstötter som inte minst hammaren alstrar.

Baggå

Baggå, en bruks- och lantegendom ca 1 mil norr om Skinnskatteberg och beläget vid Baggån, som efter Skinnskatteberg byter namn till Hedströmmen. Lantegendomen omfattade drygt 4 mantal. Bruksrörelsen erhöll sina privilegier 1634 och bestod av masugn och hamrar där malmen togs från egna gruvor i trakten. Bruket hade i slutet av 1800-talet 2 franche-comté-härदार, stångjärns-hammare, mejeri, kvarn, såg och andra bruksbyggnader. 1893 var antalet arbetare i bruksrörelsen 49 och i gruvbrytningen 41. Detta år framställdes 2.075 ton tackjärn och gjutgods från egen masugn, 1.290 ton smältstycken, råskenor och göt samt 583 ton stångjärn och stål.

I samband med Nils giftermål torde han med hustrun ha flyttat till Baggå, där han bodde i Nedre Baggå. De tog nattvarden första gången den 24/10 1779. (Hfl S-berg 1775-85 pag 7) I nästa Hfl 1786-95 pag 10 anges att Nils i Svebili katekes behärskade 1 och 2 huvudstycket medan Johanna Sophia behärskade alla 5. De tog nattvarden sista gången i Baggå den 8/9 1793, varefter de flyttade till Nyhammars bruk i Ramsberg.

Första huvudstycket var de 10 budorden, det andra var trons artiklar (jag tror på Gud fader...), den tredje Herrens bön (Fader vår som är i himlen), fjärde var Döpelsens skrament (betydelsen av dopet) samt femte altarets sakrament (betydelsen av nattvarden) Utöver detta skulle man kunna förklara betydelsen av det man läst.

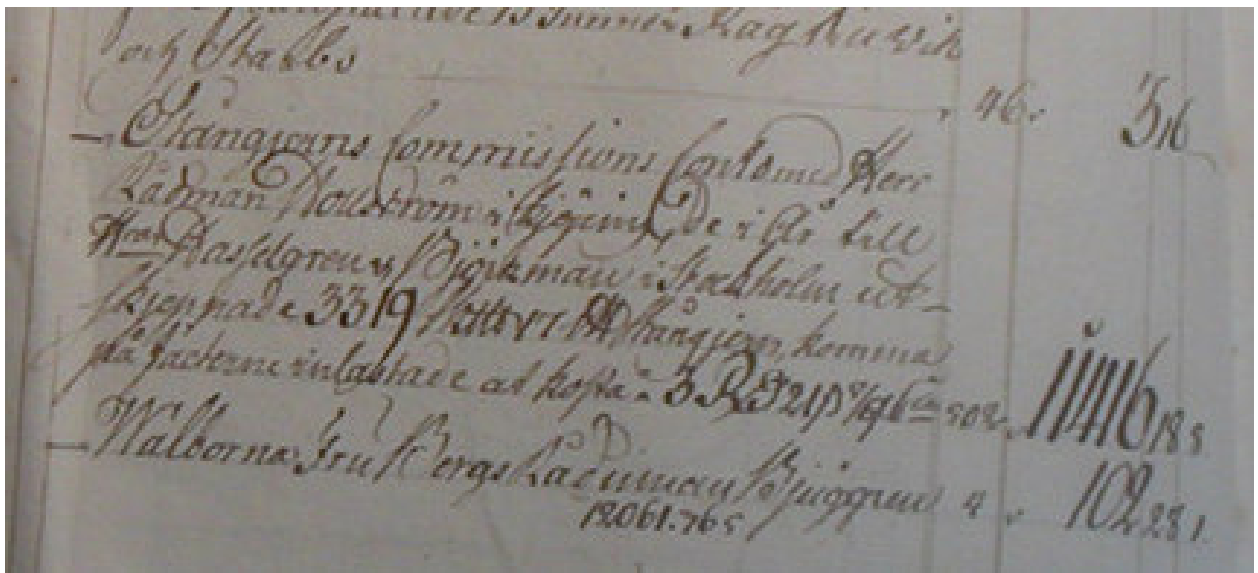
Idag finns knappast något kvar som visar på att en stor industriell verksamhet bedrivits vid ån. Den dåligt underhållna herrgården, som är belägen snett ner till höger vid å i Baggå på kartan, var delvis bebodd vid ett besök i maj 2004. På andra sidan av ån syns resterna av en skorsten, som kan ha varit en del av en hytta.

Fotot till vänster visar ett antal förankringsjärn, troligtvis för hammaren, på höger sida av ån, just där den blir som smalast. Där har även en kanal byggts i ån för avvattning från vattenhjulet. Vid dammen har ett lusthus byggts, vilket kan illustrera att någon finner glädje i att sitta och uppleva åns dånande ljud och kanske tänka sig att det var en sjudande verksamhet på platsen för 2 - 300 år sedan.

Till höger om den av sten uppbyggda kanalen, på landsidan, fanns den tidigare hammarsmedjan i Baggå. Idag finns bara förankringsjärnen för hammaren kvar och ett antal med mossa övertäckta åsar som under mossan och den täta vegetationen består av murtegel och jord. Platsen är på baksidan försedd med en stenvägg, på samma sätt som vid Nyhammars bruks smedja.

Utdraget från 1784 års avräkningsbok för Baggå bruk anger att det under året tillverkats 3 319 skeppund 17 lisp. stångjärn. Stångjärnet hade genom Rådman Wollström i Köping transporterats till Hasselgren & Björkman i Stockholm. Totala intäkterna blev 11 416 Riksdaler 18 skilling 8 rundstrycken.

Avräkningsböckerna

I 1784 års bokföring anges att smederna vid Baggå bruks Nedre hammare, där Nils Flodström arbetade, ofta erhåller extra ersättning. Denna benämns ”för flit i smidet” och utgick oftast i form av tobak men även i pengar.

Det året fanns som mästare vid;

Borgfors; Hans Orre

Skommerhammaren; Nils Ersson och Anders Åman,

Nedre hammaren; Lars Jansson, Anders Holst, Nils Flodström och Carl Fredrik Nordström som benämns ålderman.

Det fanns sex mästersvenner och samma antal smeddrängar.

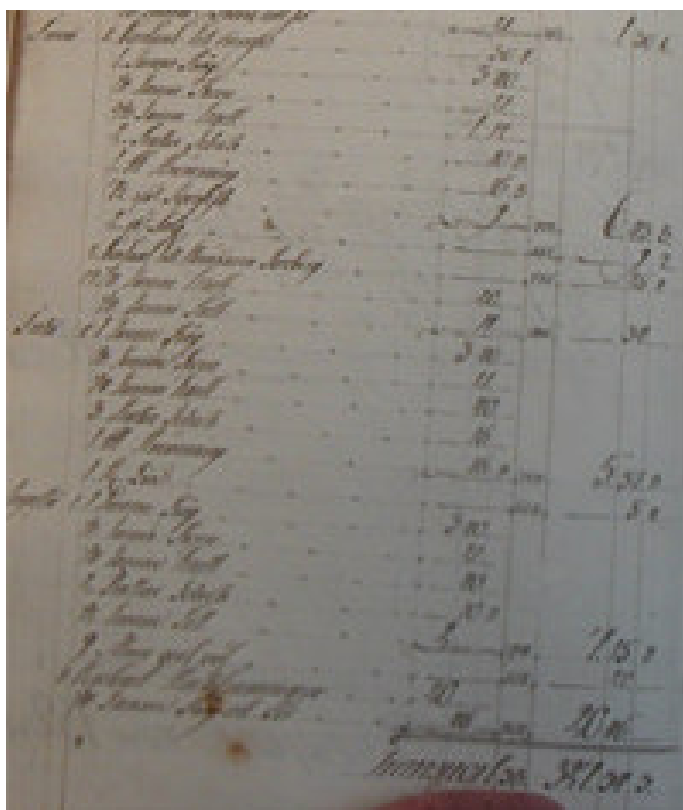
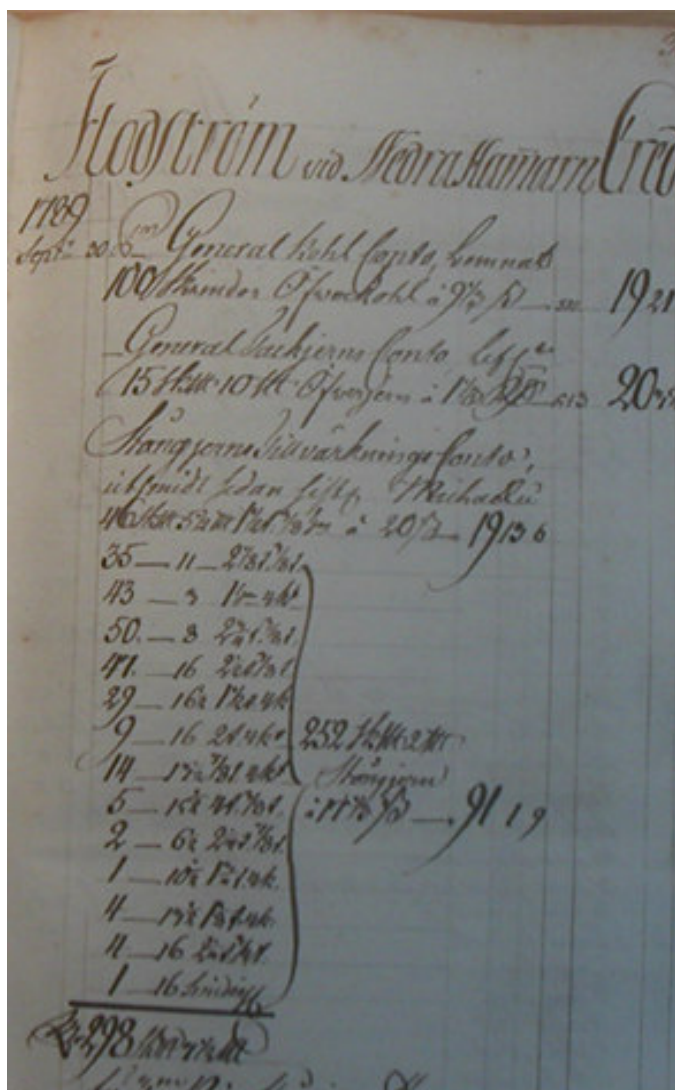
Baggå bruks avräkningsbok för okt. 1788 till sept. 1789 (bilden till höger) anger att mästaren Nils Flodström vid Nedre Hammaren tillverkat 298 skeppund 7 1/2 lispund stångjärn. Ersättningen uppgick till 110 Rdl 14 skill 15 rst. För 100 skrindor överkol erhöll han 19 Rdl 21 skill. samt för 15 skeppund 10 lisp. överjärn 20 Rdl 32 skill.

Hans smeddräng Olof Westström skulle ha 6 rdl 32 skill. för halva året och samma summa av mästaren Anders Holst.

I avräkningsböckerna kan man se vad familjen tog ut i naturaförmåner och fick i lön. 1785 bokförs under kontot ”Cram och Borås warors conto” att Nils Flodström köper 1 1/2 lispund ”Wallmar” (Vadmal) i div. colour (ej blått eller grått) för 24 skilling. Vid ett annat tillfälle 7 lisp grått för 1 Rdl 17 skill. En lie för 6 skill.

Boken för 1788/89 (till höger) är betydligt mera detaljrik än de äldre böckerna. Under månaderna juli till augusti köper man varje månad en tunna råg för drygt 3 Rdl/tunna. 1/2 tunna sill kostade 2 Rdl, ett par vita strumpor kostade 22 skill., 4 alnar tyg 24 skill., 3 rullar tobak 16 skill. osv.

Man köpte regelbundet Råg, Korn, Malt, Sill, Strömming, Torrfisk, Salt, Tobak och lite tyger.

Personalhandlingar

I Baggå bruks handlingar hade jag hoppats påträffa något dokument om Nils Flodström. Men där fanns bara handlingar från 1713 till 1761 samt från 1826 fram till nedläggningen av bruket.

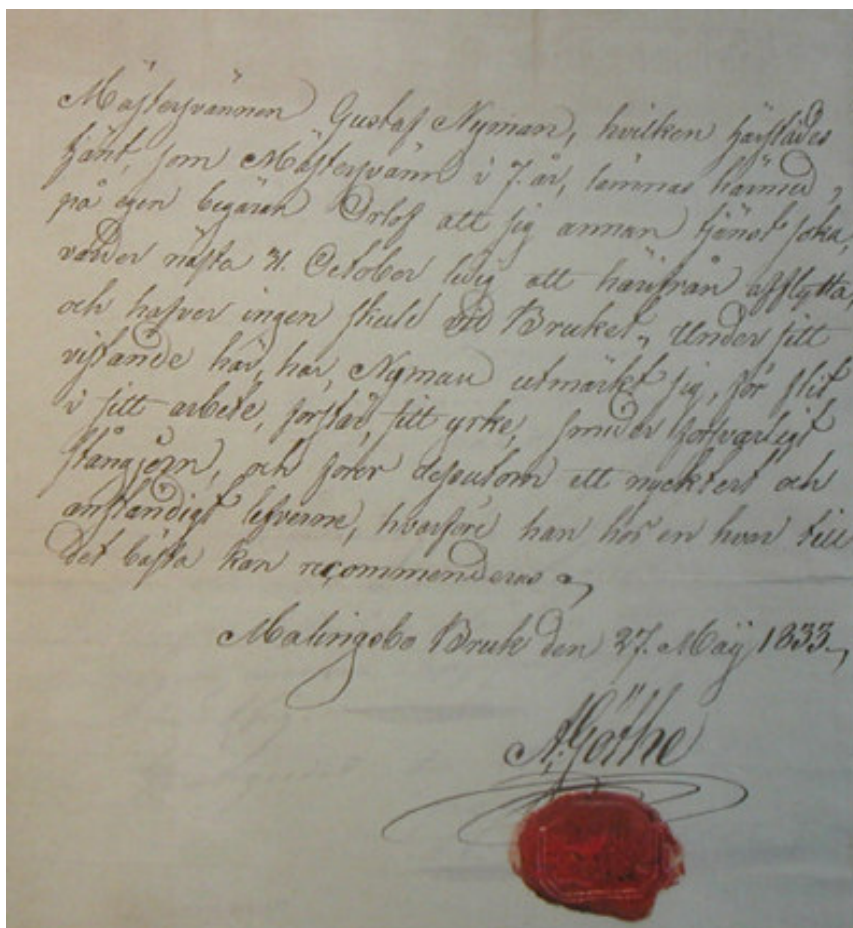
Däremot fanns några dokument som jag förgäves sökt i olika arkiv. En "Orlofsedel", som alla drängar och pigor skulle förse med enligt legostadgan. (se min tredje bok "Sjulsmark en del i Piteå socken" sid 263)

1833 utfärdas en sådan till mästersvennen Gustaf Nyman. "...lämnas härmed på egen begäran Orlof att sig annan tjänst söka, varder nästa 31 oktober ledig att härifrån afflytta, och hafver ingen skuld vid Bruket.

Under sitt vistande här, har Nyman utmärkt sig för flit i sitt arbete, förstår sitt yrke, smider försvarligt stångjärn, och förer dessutom ett nycktert och anständigt lefverne, hvarför han hos en hvar till det bästa kan rekommenderas.

Malingsbo bruk den 27 Maj 1833

A Göthe

Nyhammars bruk vid Sverkerstaån

"Nyhammaren uti Ramsbergs Bergslag och Socken belägen. 1689 d 1 junii resolution, at emedan denna Hammar drifwes med kohl af egne skogar, och till stor del med egit tillwätkat Takjern, Fördenskull confirmeras densamma under wilkor som ses af Regist pag. 875"

Gammelbo eller Herrefant hytta anges i en handling ha funnits sedan urminnes tider och ägt av Riksrådet och Fältmarskalken Christer Horn. De bägge hamrarna, som hade samma ägare, låg på 1 3/4 mils avstånd från varandra. De hade i stort sett lika hyttmärken eller stämplar.

Ramsbergs socken ligger mellan Fellingsbro, Lindesberg, Kopparberg, Söderbärke samt Skinnskatteberg. De norra och mellersta delarna är bergiga med många sjöar och vattendrag. Många av dessa avvattnas i sjön Glien, som i sin tur utfaller i Norra och Södra Mogen. Därifrån rinner Sverkerstaån söderut för att ansluta till Arbogaån och Mälaren. Näringar var åkerbruk, skogs- samt bergsbruk. Bruken vid Sverkerstaån hade sin utskeppning över Arboga till Stockholm.

En av de två vägar som kom in i socknen, kom från Arboga, Fellingsbro, Pilekrog till Morskoga krog, 5,5 mil från Arboga. Den vägen tog sannolikt familjen Flodström vid flytten till Selets bruk.

Nyhammar ingick i Granhults eller Gammelbo bruk, vilket bestod av Bergshytte- och Nyhammarssmedjorna, med tillsammans 4 härdar, 2 hamrar och 2.050 4/5 Skeppspunds privilegierat stångjärnssmide. I ägorna ingick även Hägernäs och Sundbohammars smedjor med tillstånd att tillverka samma volym stångjärn.

Nils tog nattvarden sista gången i Ramsberg den 16/6 1800 medan dottern Stina Sophia, som även flyttade till Selets bruk, tog nattvarden även den 8/6 1801. (Hfl Ramsberg MN 1185 pag 184 samt MN 1186 pag 216) I Ramsberg benämns han Mästersmed. "Svibeli catech." läser han 1 och 2 och "Läser uti bok" ett "n" dvs nödigt. Johanna Sophia läser 1 - 7 och uti bok "v", dvs väl. Det finns inga uppgifter om när man flyttat från Ramsberg.

Många smeder flyttade från Selet mellan 1800-02, varför är oklart. Detta förhållande kan ha skapat behov av nya smeder och rekrytering skett i södra delen av landet. Nils Flodström bör ha kommit till Selet under sommaren eller hösten 1801. Det finns ingen notering när detta skedde och inflyttade började noteras först i oktober 1802. Transporten till Arboga kan endera ha skett efter tidigare nämnd väg eller med båt på ån, på vilken man fraktade sina produkter. Från Arboga till Stockholm med de segelskutor, Mälarjakter, som trafikerade sträckan Arboga - Stockholm. Från Stockholm upp till Luleå, skedde persontransporterna på större segelfartyg. Den transporten tog i sämsta fall, vid otjänlig väderlek eller fel vindar, flera veckor.

Samuel Owen, allmänt kallad "det svenska ångfartygets fader", kom till Sverige 1804. Fem år därefter startade han en verkstad och började bl.a. att experimentera med att montera en ångmaskin i en roslagsskuta eller mälarjakt.

Det första försöket med propeller övergavs till förmån för skovelhjul. Den första fungerande hjulångaren han byggde för persondrift, med plats för 182 passagerare, sattes in på linjen Stockholm - Drottningholm 1818. Fyra år därefter byggdes ångaren Stockholm som bl.a. trafikerade linjen Stockholm - Västerås och som försetts med en 44 hk maskin. 1821 byggde Stora Varvet i Stockholm hjulångaren "Yngve Frej" som sattes in på trafiken till Arboga.

På östra sidan av Sverkerstaån, vid den gamla bron över ån finns lämningar av en byggnad i form av två kallstensmurar av gråsten. Närmast ån, vid en kanal för avrinning av det vatten som drev vattenhjulet, finns förankringsjärn för hamrarna. Dammen finns ännu kvar intill symbolen för sågen uppströms, och där nuvarande passage över ån sker.

På ovanstående fotografi ser man den bro som korsar ån. Till vänster bakom den frodiga växtligheten finns dels en liten kanal samt på andra sidan kanalen den kallstensmur som syns på fotografiet nedanför.

Den raka kantskoningen nedan begränsar en liten kanal med en par meters bredd. I denna kanal som ligger parallellt med ån bör vattenhjulen som drev hammrarna ha legat. Längst ner i bilden finns en liten bågbro över till kanalens andra sida. Trots ihärdiga försök har inga skisser eller beskrivningar av Nyhammar kunnat finnas. Avräkningslängder dvs uppgifter om smedernas tillverkning, kol och järnämnesförbrukning finns behållna från 1850-talet. En härd för tysksmide blev nedlagd 1854.

I en besvärsskrivelse från 1917, av ägarna till Gammelbo bruk nämns inte Nyhammar.

På kortet syns utloppet på den kanal som är byggd parallellt med ån, vid Nyhhammars bruk.

Nils Nilssons vittnesinlaga

I en bok om Heds socken i Västmanland, av Brukspatronen på Bernshammars Bruk, Fil.kand, Riksdagsman m.m. Lorenz Ludvig Lorichs, redovisas en inlaga till Bergsrätten i Köping. Vittnesinlagan från Nils Flodströms farfars far, Nils Nilsson, född 1655 och Bonde i Nibblarsbo, Hed socken, är daterad Köping den 23 februari 1701.

Inom Heds socken, nuvarande Skinnskattebergs kommun ligger sjöarna Lillsvan, Långsvan och Spaden. Vid sjöarnas utlopp vid Svansbo låg redan 1701 ett par fångstdammar som Gisslarbo bruk, Färna bruk och jordbrukarna hade olika intressen omkring. Färna bruk för att möjliggöra pråmskeppning av brukets järn ner till Mälaren. För att möjliggöra detta hade s.k. slutor, en sorts slussar anlagts. Gisslarbo bruk önskade tillräckligt och jämn tillförsel av vatten för drift av sin smedja (hammare). Jordbrukarna önskade att deras åkrar inte skulle svämma över av det uppdämda vattnet.

Den strid som Nils Nilsson inlämnat sitt vittnesmål över gällde enligt Lotrichs *”egenmäktigt förfarande från herrens till norra Gisslarbo sida till förfång för ägaren till nedre Gisslarbo.”* Dokumentet är det äldsta omkring utloppet ut Lillsvan. Ovannämnda slutor utgjorde en sorts hålldammar som kunde innehålla vatten och samtidigt beröva nedanför liggande hammare deras driftsvatten. (Inlagan återges i sin helhet.)

”Såsom herr Carl Enstedt av mig begärt någon underrättelse, huruledes det sig förhåller med de uti östra och västra Gisslarbo åter uppsatta slutor och hålldammar, som så atteras härmed, att slutorna i gamla tider av Färna bruks innehavare för ”järnraderingens commoditetens” däri-från, varmedelst ansefliga omkostnader för dem besparade blivit, som eljes före den tiden måst landsvägen sitt tillverkade järn utföra, uppbyggde äro och sedan av benämnde bruks possessorer

för den orsaken alltid vidmakthållne blivit, undantagandes den översta slutan, vilken väl är av Färna bruk uppbyggder, men sedemera av Gisslarbo hammars ägares bekostnad underhållna - och som benämnda sluta före detta ej varit så väl försedd med lås och nycklar, varigenom hamrarna i samma ström under tiden för mycket och stundom för litet till vattendräkten blivit förfördelade, alltså har sal. Alexander Strangh för några år sedan till förekommande av sådant, som hindrat hamrarnas konservation, den översta hålldamsslutan på sin bekostnad med bommar försett och sedan de blivit av omilda bortbrutna, har välborne herr Mårten Reenstjerna för tvänne år sedan, då ingen av Färna bruks och nedre Gisslarbos hammars rätta ägare voro vid handen uti dem låtit sätta lås med kedjor till upp- och neddämningen tjänlige, och har jag aldrig, varken själv eller av mina förfäder annat försport än att icke såväl Färna bruks järnradering som hamrarna därstädes haft sin fulla och obehindrade gång, så att varken förr eller innan slutorna byggdes ej heller sedan för vattennöd stadnat med mindre icke alltför starka torkår varit, då de högst om sommartiden en vecka stått och har aldrig härom något klander varken på ett eller annat sätt försports och ehuru väl såväl jag som sal. styvfader Bengt Månsson i Nibblarsbo med flera för många år tillbaka av Gisslarbo hamrarna årligen haft vakt om slutorna, så har dock välb. herr Mårten Reenstjerna vid förlidet nyår och så snart han förnam, att madame Strangh skulle bruket (Södra Gisslarbo, förf.anm.) till herr Enstedt transportera slutnycklarna igenom sin dräng och utan slutägarens tillstånd mig fråntagit under den förevändning som skulle jag dem vid påfordran återbekomma, vilket ej skett, utan har han alltsedan ofta omnämnda slutor till nedre Gisslarbo hammars nackdel igenhållet, så att benämnda bruk ej haft sin fulla drift, om vilken disposition aldrig norra Gisslarbo hammars ägare före detta begärt, utan possessorerna om dem haft lika mycket att säga, emedan utan dess slutorna långt före herr Reenstjerna ägde övre hammaren voro uppsatta.

Beträffande västra dammen hava Nibblarsbo ägare honom till kvarndamm ånyo uppbyggt, dock intet på det stället, som den gamla tillförena stått, vilken Gisslarbo bägge hamrar låtit förfärdiga och såsom de ej senare dammen fingo bruka till kvarnen, alltså begynte sedan välborne herr Reenstjerna honom ånyo upptaga och med hammare förse.

Sedan herr Reenstjerna och sal Strangh bägge vid häradstinget protesterat emot denna kvarnens vidare brukande i befarande av vattnets hindrande för hamrarna, därför han ock utdömd blev; detta jag till sanning attesterar och med min livliga ed bekräfta vill, därest detta påfordras.

Köping den 23 Februari 1701. Nils Nilsson i Nibbarsbo.”

Nibbarsbo finns nämnd som en av 9 gårdar i 1539 års skattelängd över ”Skogsfjärdingen” Den Mårten Reenstjerna som omnämns i vittnesinlagan är en son till Abraham Momma, 1669 adlad med namnet Reenstjerna. Abraham Momma och hans bror Vilhelm Momma kom från Holland och ägde en tid gruvorna i Svappavara. I Färna bruk hade bröderna också stora ekonomiska intressen. Abraham Momma avled för övrigt fullständigt ruinerad i Färna den 10 juli 1690.

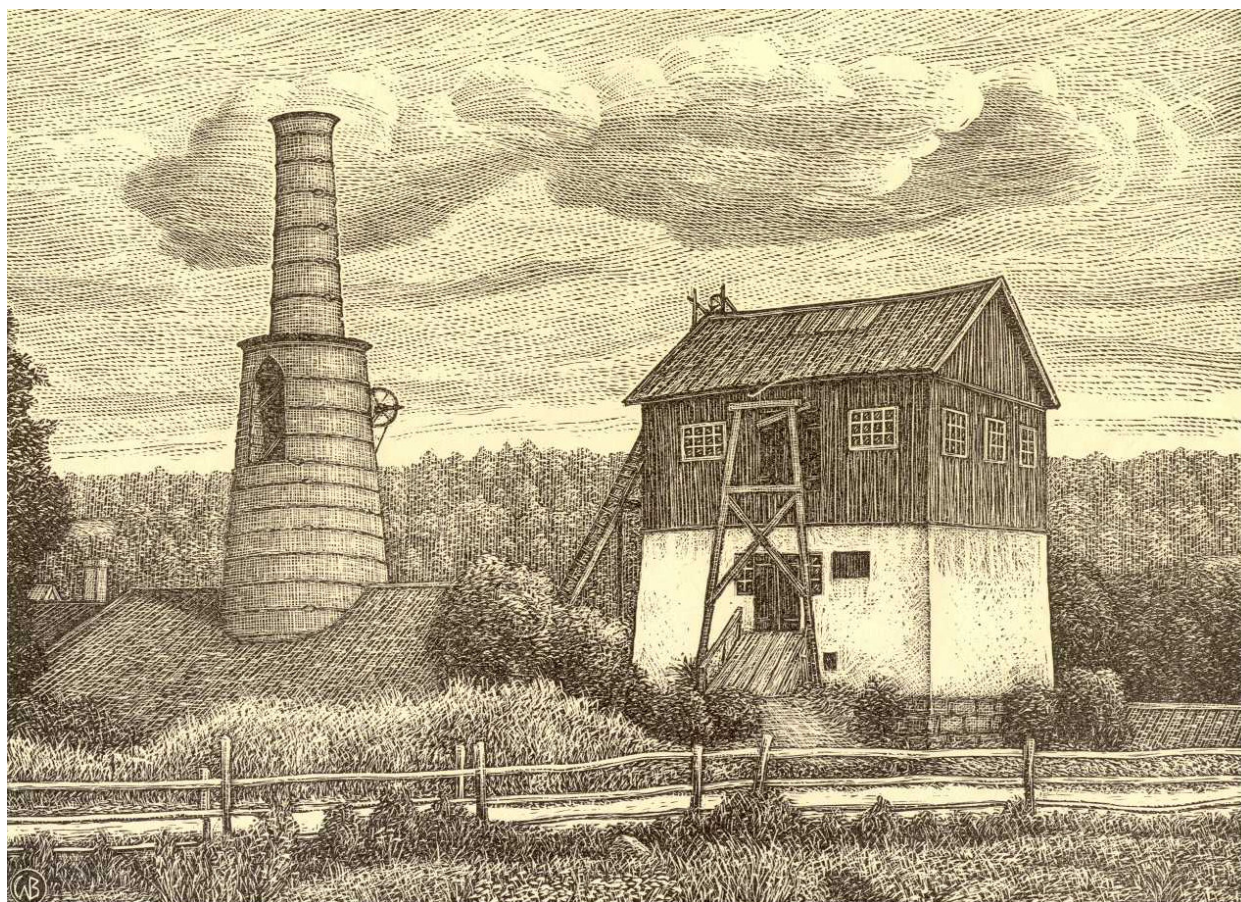
Bergsmännen

Ett par mil norr om Hed och Nils Nilssons Nibblarsbo levde Matts Persson i Skrikbo och Erich Larsson-Buss i Onsjö. Matts var MM F och Erich var MM MF till Nils Flodström. Bägge var Bergsmän, d v s de drev eller skötte en hytta som smälte järn från de talrika gruvor som fanns i trakten. Järnberget i Norberg nämns första gången 1307. Magnus Erikssons Bergsordning kom 1354. Troligtvis hade verksamheten varit igång något århundrade innan dess. Gruvbrytning i Falu gruva kan föras tillbaka till 1000-talet. Gruvbrytningen skedde genom ”tillmakning”. Man staplade ved och tände på. Malmen sprack sönder genom hettan och kunde sedan brytas loss.

I de gamla landslagslagarnas byggningsbalkar talas det om att ”bryta och bränna” berg på tomt. Tekniken bör alltså ha varit uråldrig och ersatt myrmalmsupptagningen. I Fagersta Brukens Historia skriver man: *”I små, primitiva blästerugnar framställdes ur malmen direkt ett järn som efter en viss reningsprocedur blev smidbart och därefter i huggna stycken, som kallades osmundar, exporterades över Stockholm till Lubeck och även andra hamnar vid Östersjön. Överallt vid bäckar och åar byggdes de små hyttorna. De utgjorde ett stort framsteg från hednatidens dragugnar, som förekom redan några århundranden före Kristi födelse. Över den handdrivna och den trampade blästern hade man nått fram till vattenhjulet och kunde åstadkomma ända till 8 färskor per dygn.”*

Från 1332 är bl.a. byn Onsjö belagd i gamla urkunder. Från samma århundrade stammar också bl.a. Hedkärra. När Skrikbo startades som hytta är höljt i dunkel. Sannolikt kan byn ha tillkommit något senare än jordbruks-byarna. Skrikbo ligger i en brant bäckravin. I äldre tid lades hyttorna vid åar och bäckar nära de gamla gårdarna.

Efterhand flyttade man ut hyttorna till branta dalsidor där hyttor kunde ligga sida vid sida. Betet var rikligt ute i skogen och naturliga slättermarker fanns också. Detta var viktigt för behovet av dragare var stort. Däremot var tillgången till odlingsmark för säd dålig.

Kopia av en tavla med namnet ”Gammal hytta” av W Bernlund visar hur en hytta kunde se ut.

I Norbergs bergslag fanns under medeltiden nämnt 33 hyttor eller bergsmans-gårdar. Skattelängder från 1539 uppräknar 62 hyttor. 1644 fanns det i Norbergs bergslag förutom 15 gruvor inte mindre än 40 masugnar och 24 stångjärnshamrar.

1734 hade Kungl. Maj:t befallt ”att de nära intill varandra belägna hyttor i Bergslagen skola förmås att på de bekvämligaste ställen sammanflytta”. Onsjö och Skrikbo ansågs vid denna tid ha varit gamla och opraktiska och med dålig vattentillförsel. Skrikbo överlevde dock till 1807 då hyttan blev ödelagd och blåsningen där flyttades till nedre Meling.

Medeltidens järnhantering var primitiv och krävde ingen större specialisering. Varje bergsman hade själv hand om ledningen av arbetet. Arbetet var mycket säsongbundet med blåsning och smide under en kort tid, vår och höst, då tillräckligt vattenflöde fanns att tillgå för att driva blåsverken i de små bäckarna och åarna. Utöver bergsmannen hade han i sin tjänst blåsare som sedermera kallades masmästare. I privilegiebrev för Stora Kopparberget 1347 nämns bergshuggare (gruvbrytare) smältare och kolare. Varje arbetslag hade en utspisare, en slags arbetsledare som också kunde vara kolare, smältare eller ha annan sysselsättning. Varje kolare kunde under sig ha fyra vedhuggare, två miltäckare och en utspisare. Till viss del togs bränslet från egna skogar med eget folk men i övrigt köptes gruvved, rostved och kolved av traktens bönder.

Bergsmännen i allmänhet levde under allmogemässiga villkor. Vissa bergsmän kunde äga fler än en hytta och bergsmansgård.

Den mest kända av bergsmansläkt är Engelbrekt Engelbrektsson som bör ha varit född i senare delen av 1300-talet. Han anses vara född i Norbergstrakten och av förmögen släkt. Han ställde sig i spetsen för ett uppror som anses ha sin bakgrund i att Erik av Pommerns krig mot Hansan pressade priser och minskade efterfrågan på smide. Men även den grymme danske fogden över Västerås slottslän Jösse Erikssons härjningar medverkade till resningen. Detta var vid en tid då det i dåvarande Luleå socken uppges ha funnits 120 rökar (gårdar) och i Piteå ca 30. Rikshövitsmannen Engelbrekt mördades på en holme i Hjälmaren 1436 på väg till Stockholm och uppgörelse med den konkurrerande Rikshövitsmannen Karl Knutsson.

Bilden visar den rekonstruerade masugnen från ”nya Lapphyttan” utanför Norberg. Där har man under flera år förgäves försökt göra smältor på samma sätt som på 1300-talet. Trots hjälp av experter från SSAB, Fagersta

bruk, Riksantikvarietämbetet med flera, har man misslyckats. Mannen till höger är en sådan expert från Fagersta, som i likhet med ett stort antal andra intresserade lagt ner dagar och nätter i detta arbete - att förstå hur man gjorde för 6 -700 år sedan.